

Kostprijsontwikkeling varkensvlees

Productiekosten in 2000 en verwachting voor 2005

N. Bondt
R. Hoste
J.A. Boone
J.H. Wisman
G.B.C. Backus

Projectcode 63422

Maart 2002

Rapport 2.02.04

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens

- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Kostprijsontwikkeling varkensvlees; Productiekosten in 2000 en verwachting voor 2005

Bondt, N., R. Hoste, J.A. Boone, J.H. Wisman en G.B.C. Backus

Den Haag, LEI, 2002

Rapport 2.02.04; ISBN 90-5242-713-5; Prijs €11,98 (inclusief 6% BTW)

35 p., fig., tab.

Voor de Nederlandse varkenshouderij zijn de productiekosten nog altijd zeer bepalend voor de concurrentiekracht. Dat is de reden dat jaarlijks onderzoek wordt gedaan naar de ontwikkeling van de kostprijs van varkensvlees in Nederland in vergelijking met Duitsland, Frankrijk, Denemarken en Spanje. Naast de gemiddelde kostprijs voor 2000 is een inschatting gemaakt voor 2005, op basis van kostenstijgingen die de komende jaren te verwachten zijn voor de verbetering van voedselveiligheid, dierenwelzijn en milieu.

Uit het onderzoek blijkt dat Frankrijk, Denemarken en Nederland in 2000 een vergelijkbare kostprijs hebben van ongeveer € 1,07 per kg levend gewicht. In Spanje liggen de productiekosten bijna 15% lager op €0,93 en in Duitsland meer dan 25% hoger op €1,37 per kg.

Als aanvulling op de kostprijsberekeningen is middels kwalitatieve analyses een breder inzicht verkregen in het concurrentiepotentieel op de langere termijn. Ook de varkenshouderij in Hongarije, Tsjechië en Polen komt daarbij uitgebreid aan de orde.

Ten slotte is een rendementsberekening gemaakt van het geïnvesteerde vermogen op Nederlandse varkensbedrijven, in vergelijking met melkvee-, pluimvee- en akkerbouwbedrijven.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie@lei.wag-ur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie@lei.wag-ur.nl

© LEI, 2002

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
1. Inleiding	9
2. Kostprijs 2000	10
3. Kostprijs 2005	14
4. Concurrentieprofielen	18
5. Midden- en Oost-Europa	24
5.1 Inleiding	24
5.2 Hongarije	25
5.3 Tsjechië	26
5.4 Polen	27
5.5 Beschouwing	27
6. Rendementen in de landbouw	29
7. Conclusies en discussie	32
Literatuur	35

Woord vooraf

Het LEI heeft in opdracht van het PVV (Productschap Vee en Vlees) onderzoek gedaan naar de kostprijs van varkensvlees in diverse landen.

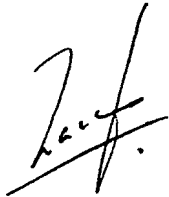
Dit voor u liggende rapport geeft inzicht in de primaire productiekosten van varkensvlees in Nederland, in vergelijking met Duitsland (Nedersaksen), Frankrijk (Bretagne), Denemarken en Spanje. Dit rapport is tevens een actualisatie van een vorig jaar uitgebracht rapport over hetzelfde onderwerp. Alle in dit rapport vermelde bedragen zijn exclusief BTW.

Naast de vaststelling van het kostprijsniveau in 2000 is geïnventariseerd in hoeverre de landen aandacht besteden aan dierwelzijn, voedselveiligheid en milieu, en welke maatregelen al genomen zijn. Op basis van die informatie is een schatting gemaakt van de mogelijke kostprijsontwikkeling in de komende vijf jaar.

Van de onderzochte landen zijn een aantal sterke en zwakke punten geïnventariseerd. Ook is een globale analyse opgenomen van de varkenshouderij in Tsjechië, Hongarije en Polen. Alleen voor Nederland is tevens een vergelijking toegevoegd van de behaalde rendementen in verschillende sectoren van de landbouw.

We bedanken de geraadpleegde deskundigen in de diverse landen voor de door hen verstrekte informatie.

De directeur,

Prof.dr.ir. L.C. Zachariasse

1. Inleiding

De productie en consumptie van varkensvlees in de wereld is groeiende. In 2001 bedroeg de gemiddeld consumptie 15,2 kg per persoon terwijl dit in 1961 net boven de 8 kg lag (bron: FAO). Er vindt een omvangrijke wereldhandel plaats in varkensvlees, waarbij met name Noord-Amerika en West-Europa grote exportstromen hebben. De productie van varkensvlees vindt plaats onder een grote verscheidenheid aan omstandigheden met grote verschillen in professionaliteit en (product- en proces)kwaliteit. Van de grote exportblokken hebben de grotere varkensbedrijven in Noord-Amerika 25 tot 30% lagere productiekosten in vergelijking met belangrijke varkensproducerende landen in West-Europa. Voor een exporterend land is het niveau van de kostprijs van wezenlijk belang, zeker voor een product met weinig onderscheidend vermogen. In Zuid-Amerikaanse landen wordt voor nog lagere kosten geproduceerd. Deze landen beginnen in toenemende mate een bedreiging te vormen voor de Nederlandse en Europese exportmarkt. Zo is Brazilië sinds de mond- en klauwzeercrisis de belangrijkste leverancier van varkensvlees in Rusland geworden, en heeft daarmee de koppositie van Nederland overgenomen.

In dit rapport wordt inzicht gegeven in de kostprijs van varkensvlees in Nederland, Duitsland (Nedersaksen), Frankrijk (Bretagne), Denemarken en Spanje. Dit rapport is een vervolg op twee eerdere onderzoeken naar de kostprijs van varkensvlees in 1998 en 1999, met een vooruitblik naar respectievelijk 2003 en 2004 (Bondt et al., 2000; 2001). Bij het onderzoek is onder meer gebruikgemaakt van gegevens uit de RICA-databank (de Europese databank van agrarische bedrijven; RICA-CCE-DG VI/A-3), die door het LEI zijn bewerkt. Er wordt een gemiddelde kostprijs berekend per land(streek) voor het jaar 2000 en er wordt een schatting gemaakt van de ontwikkeling van de kosten tot 2005. Voor deze kostenontwikkeling wordt uitgegaan van beleidsontwikkelingen op het gebied van diermeel, dierenwelzijn, milieu (ammoniak, mest), preventieve antibiotica en diergezondheid.

De in dit rapport gegeven verwachte gemiddelde kostprijsstijging tot 2005 is gebaseerd op het aantal bedrijven dat in 2000 en in 2005 al wel voldoet aan de verschillende beleidsmaatregelen, en op de kosten die hiermee per maatregel gemoeid zijn. Voorbeeld: gegeven een overgangstermijn tot 2008 voor welzijnseisen, zal tot 2008 een steeds groter deel van de bedrijven te maken krijgen met extra welzijnseisen en daarmee met een kostprijsstijging.

Behalve een kwantitatieve analyse van de genoemde landen, zijn voor dit rapport ook drie andere landen in het onderzoek betrokken: Hongarije, Tsjechië en Polen. Voor deze landen is op basis van literatuur en voorhanden kennis een kwalitatieve beoordeling gemaakt van de concurrentiepotentie in vergelijking met de West-Europese landen.

Verder is in dit onderzoek een rendementsberekening gemaakt van het geïnvesteerde vermogen op Nederlandse varkensbedrijven, in vergelijking met bedrijven in andere landbouwsectoren: melkvee-, pluimvee- en akkerbouwbedrijven.

Aansluitend op de kostprijsberekening, wordt door dergelijke aanvullende analyses meer inzicht gegeven in de concurrentiepotentie op de langere termijn.

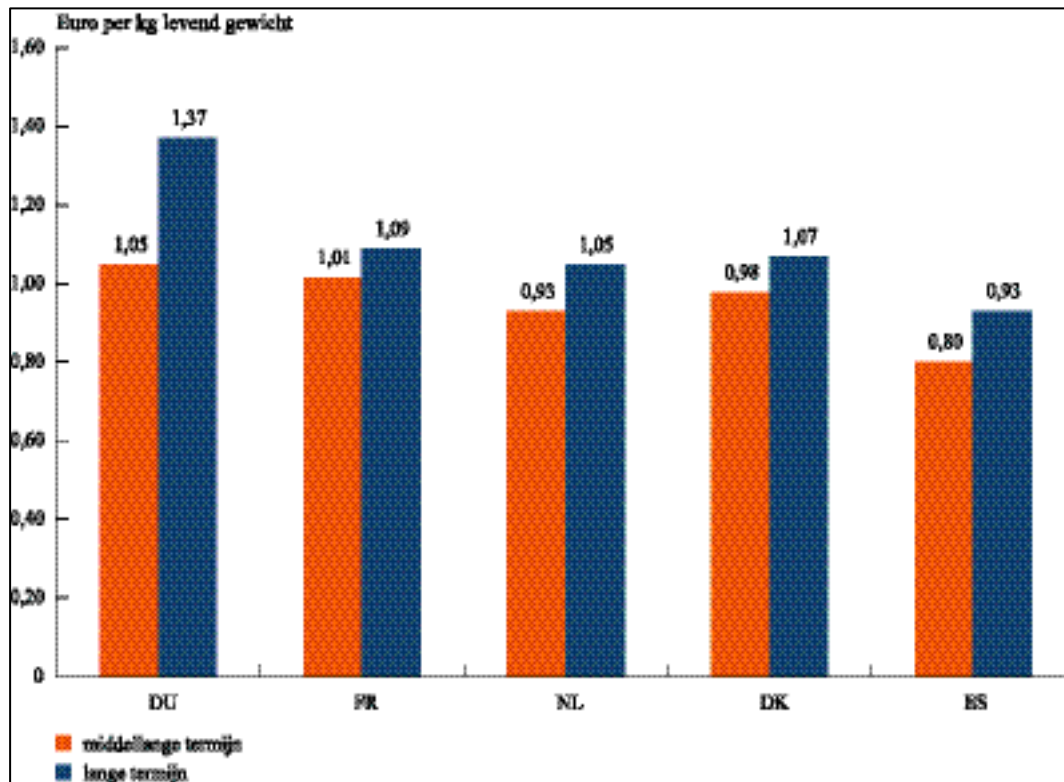
2. Kostprijs 2000

De kostprijs van varkensvlees op gespecialiseerde en gesloten varkensbedrijven is onderzocht voor de volgende landen: Nederland (NL), Duitsland (Nedersaksen; DU), Frankrijk (Bretagne; FR), Denemarken (DK) en Spanje (ES). Binnen Frankrijk en Duitsland is voor één regio gekozen omdat de verschillen tussen de regio's behoorlijk groot kunnen zijn. Er is gekozen voor de regio's waar het grootste deel van de productie plaatsvindt en die als het meest concurrerend worden gezien. De resultaten zijn gebaseerd op praktijkgegevens van een representatieve steekproef. Hiermee kan per regio een beeld worden gegeven van de gemiddelde productiekosten in de praktijk. De gevonden kostprijzen worden vergeleken met de gemiddelde kostprijs in Nederland. Alleen de primaire productiekosten zijn berekend. De gepresenteerde resultaten hebben betrekking op het jaar 2000 en zijn berekend per kg levend gewicht. In de praktijk wordt ook vaak gewerkt met het geslacht gewicht. Ter vergelijking: een kostprijs van €1,00 per kg levend gewicht komt in Nederland overeen met €1,28 per kg geslacht gewicht.

De voerkosten vormen de belangrijkste kostenpost. Deze kosten maken 40% (Nedersaksen) tot meer dan 60% (Spanje) van de totale kostprijs uit. De voerkosten per kg zijn het hoogst in Spanje. Dat wordt vooral veroorzaakt door een hogere voerprijs in Spanje. Daarnaast zijn de technische resultaten in Spanje gemiddeld minder dan in veel West-Europese landen. Nederland en Denemarken hebben de laagste voerkosten per kg varkensvlees. Dat is het gevolg van goede technische resultaten en relatief lage voerprijzen. In Denemarken speelt bovendien het hoge aandeel eigen voerproductie een rol bij de lage voerkosten. In Denemarken en Nedersaksen bestaat meer dan 20% van de voerkosten uit zelfgemengd voer. Door de dalende graanprijzen dalen ook de kosten van de eigen voerproductie. Voor de eigen voerproductie wordt namelijk een marktconforme prijs ingerekend.

In figuur 2.1 zijn de kostprijs op middellange termijn en op lange termijn weergegeven. Het verschil zit in de berekende kosten voor onbetaalde arbeid en eigen vermogen, die wel zijn opgenomen in de langetermijnkostprijs en niet in de middellangetermijnkostprijs.

Voor een vergelijking van de concurrentiekracht is de langetermijnkostprijs het meest geschikt, omdat uiteindelijk arbeid en kapitaal alleen blijvend zullen worden gebruikt als de inkomsten een voldoende vergoeding opleveren voor deze productiefactoren. Een tekort aan inkomsten in vergelijking met de langetermijnkostprijs kan echter wel resulteren in een inkomen dat voldoende is voor de uitgaven van de varkenshouder en zijn gezin. Het bedrijf zal dan ook niet meteen gestaakt worden als de inkomsten lager zijn dan de langetermijnkostprijs. Dit zal wel het geval zijn als de opbrengsten structureel lager liggen dan de middellangetermijnkostprijs. In dat geval kan het inkomen alleen op peil gehouden worden door vervangingsinvesteringen uit te stellen of niet meer uit te voeren, of door het genereren van neveninkomsten.

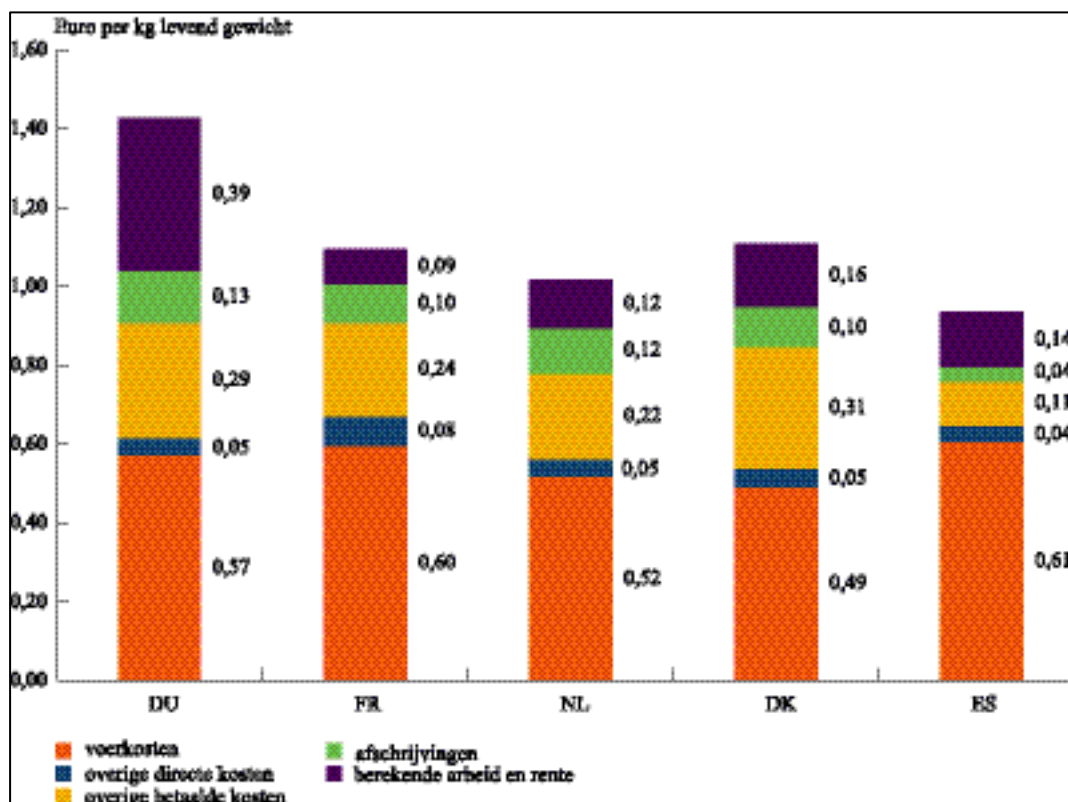

Figuur 2.1 Kosten totaal in euro per kg levend gewicht in 2000

Uit figuur 2.1 blijkt dat de verschillen in de primaire kostprijs voor de lange termijn tussen de belangrijke concurrenten Frankrijk, Denemarken en Nederland beperkt zijn. De kostprijs in Nederland ligt in 2000 wel wat lager dan die in Frankrijk en Denemarken. Dit heeft onder meer te maken met de voerkosten, die in Nederland in 2000 relatief sterker gedaald waren in vergelijking met de andere landen. De kostprijs in Spanje is duidelijk het laagst, en ligt ruim €0,11 onder de Nederlandse kostprijs.

Bij de berekening van de kostprijs op lange termijn zijn subsidies van de totale kostprijs afgetrokken, voor zover ze samenhangen met de varkenshouderij. Vooral in Duitsland en Denemarken spelen 'subsidies' een belangrijke rol. Het gaat hierbij voornamelijk om Mac Sharry-premies voor de zelf verbouwde granen. De Deense bedrijven ontvangen €27.000 subsidie per bedrijf. Ook in Bretagne en Nedersaksen worden aanzienlijke bedragen aan subsidies ontvangen (circa €15.000). Voor meer informatie wordt verwezen naar het vorige rapport (Bondt et al., 2001).

De productiekosten per kg levend gewicht zijn in Spanje duidelijk het laagst, ondanks de hogere voerkosten die deels worden veroorzaakt door de hoge voerprijs. Vooral de overige betaalde kosten (algemene kosten, betaalde arbeid en betaalde rente) en de afschrijvingskosten zijn in Spanje fors lager dan in de overige landen. Het geïnvesteerde vermogen is in Spanje duidelijk lager, en dat geldt ook voor het percentage vreemd vermogen (5%).

Figuur 2.2 Kostenopbouw in euro per kg levend gewicht in 2000¹

Duitsland neemt met een opvallend hoge kostprijs een uitzonderingspositie in. Vooral de kostprijs op lange termijn is hoog. Aangezien de Duitse bedrijven relatief klein zijn, heeft dat hoge berekende kosten voor arbeid en kapitaal per kg tot gevolg. Bij de berekende arbeidskosten spelen schaalvoordelen een belangrijke rol. Bovendien zijn in Duitsland de arbeidskosten per uur duidelijk hoger dan in de andere landen. Het aandeel vreemd vermogen is in Nedersaksen vrij klein: 19%.

Belangrijke kanttekening bij de kostprijsberekeningen is dat elk land in een andere uitgangspositie verkeert, als het gaat om de mate waarin anno 2000 al op zaken als dierenwelzijn, voedselveiligheid en dergelijke is ingespeeld. In het volgende hoofdstuk wordt verder op deze thema's ingegaan.

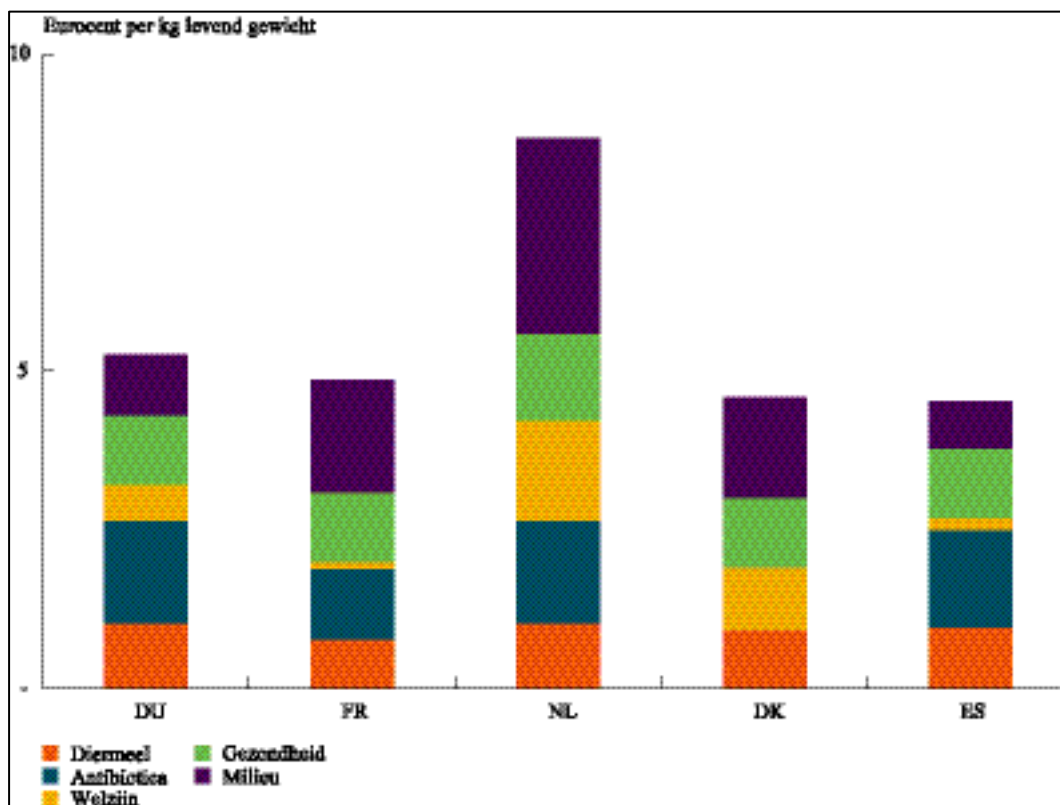
Naast de verschillen in gemiddelde kostprijzen tussen regio's, is het voor de concurrentiepositie ook van belang te weten hoe groot de verschillen zijn binnen de regio's. Zo is bij een vergelijking van de 25% beste en 25% slechtste Nederlandse varkensbedrijven in het Bedrijven-Informatienet gevonden dat de verschillen in de jaren 1995-1997 grotendeels werden verklaard

¹ De optelling van de diverse kostenposten is niet gelijk aan de totale langetermijnkostprijs in figuur 2.1, omdat deze kostprijzen met name voor subsidies gecorrigeerd is.

door voerkosten (35%), gebouwenkosten (25%) en arbeidskosten (30%). Er is ook een significante relatie tussen de bedrijfsomvang en de hoogte van de kostprijs. De spreiding en het schaalgrootte-effect is al eerder besproken (Bondt et al., 2001). Daarbij is gebleken dat de kostprijsverschillen tussen bedrijven binnen landen aanzienlijk groter zijn dan de gemiddelde verschillen tussen landen. Aangenomen mag worden dat bedrijven die tegen een lage kostprijs kunnen produceren, de concurrentiestrijd het langst kunnen volhouden. Op termijn kan een verandering in de concurrentiekrachtverhoudingen een verschuiving tot gevolg hebben van de varkenshouderij binnen de EU.

3. Kostprijs 2005

In de onderzochte landen worden door de varkenshouders de komende jaren kosten gemaakt om te voldoen aan de gestelde beleidsmaatregelen. Hierbij is voor de kostprijs van 2005 rekening gehouden met de volgende thema's: voedselveiligheid (diermeel, antibiotica, zoönosen), dierenwelzijn (leefoppervlak, roosters, groepshuisvesting) en milieu (ammoniak, mest, ecotax). Er is rekening gehouden met de mate waarin de maatregelen al waren gerealiseerd in 2000 en zullen zijn gerealiseerd in 2005, mede afhankelijk van de politieke aandacht voor het genoemde thema. Daarnaast is ook met het economisch gewicht van de te nemen maatregelen rekening gehouden. Bij het schatten van de kostprijs voor 2005 is uitsluitend gekeken naar het kostprijseffect van de diverse beleidsmaatregelen. Er is dus niet gecorrigeerd voor de ontwikkeling van zaken als voerprijs, productiviteit, kosten van arbeid, rente of structuur van de sector. Ook blijven mogelijke kostenstijgingen in andere schakels van de productiekolom blijven buiten beschouwing. In figuur 3.1 is de te verwachten kostenontwikkeling gegeven per land en per beleidsthema.

Figuur 3.1 Te verwachten gemiddelde kostenontwikkeling per land in eurocent per kg levend gewicht

Uit figuur 3.1 blijkt dat de verwachte kostenstijging in Nederland ongeveer 3 eurocent per kg levend gewicht hoger is dan in Duitsland, 3,5 eurocent hoger dan in Frankrijk, en 4 eurocent hoger dan in Denemarken en Spanje.

Gezien de beleidsmatige ontwikkelingen mag een forse kostenstijging in Nederland verwacht worden. De gemiddelde kostprijs is in 2005 nog beperkt gestegen, met name omdat naar verwachting slechts een deel van de bedrijven de geëiste veranderingen in 2005 zullen hebben geïmplementeerd.

Dierenwelzijn

In Nederland wordt de grootste kostenstijging verwacht als gevolg van het Varkensbesluit. Voor de berekening van de gemiddelde kostenstijging is aangenomen dat in 2005 circa 45% van de Nederlandse varkenshouderij zal voldoen aan de eisen uit het Varkensbesluit. Ook in Duitsland en Denemarken kan een kostenstijging door welzijnsmaatregelen worden verwacht. De verwachte, kostenstijging in Frankrijk en Spanje heeft te maken met eisen van importerende landen.

Antibiotica

Uit figuur 3.1 blijkt dat alle landen een aanzienlijke kostenstijging kunnen verwachten door het uitbannen van antibiotica als veevoeradditief. In Denemarken is het vleesvarkensvoer al sinds 1999 vrij van preventieve antibiotica en het biggenvoer sinds 2000. Verder is aangenomen dat zelfmengers al goedgevoerd zonder preventieve antibiotica werken.

Diermeel

Recente ontwikkelingen rond de gekkekoeienziekte BSE hebben geleid tot een EU-breed verbod op gebruik van diermeel als veevoergrondstof. Dit betekent dat alle onderzochte landen al in 2001 worden geconfronteerd met een hogere kostprijs door circa 2% duurder voer. Vooral in Frankrijk werd in 2001 al gedeeltelijk met diermeelvrij voer geproduceerd. Het totaalverbod op diermeel is in alle landen per 2001 terug te vinden in de kostprijs.

De stijging van de voerprijs is waarschijnlijk deels een tijdelijk effect. Zo is afgelopen jaar in Amerika een recordhoeveelheid sojabonen geoogst, waarmee de extra vraag door het diermeelverbod grotendeels kan worden opgevangen. Ook zal het areaal sojabonen naar verwachting uitgebreid worden, waardoor de prijs weer iets kan dalen.

Gezondheid en zoönosen

Per 2000 is voor Nederland gerekend met de (structurele) diergezondheidsheffing van €0,23 (fl. 0,50) per geslacht varken. Gedurende de periode mei tot en met december 2001 was er bovendien een incidentele heffing van € 2,04 (fl. 4,50) per geslacht varken. Deze is ook in de kostprijsontwikkeling van Nederland terug te vinden (figuur 3.3).

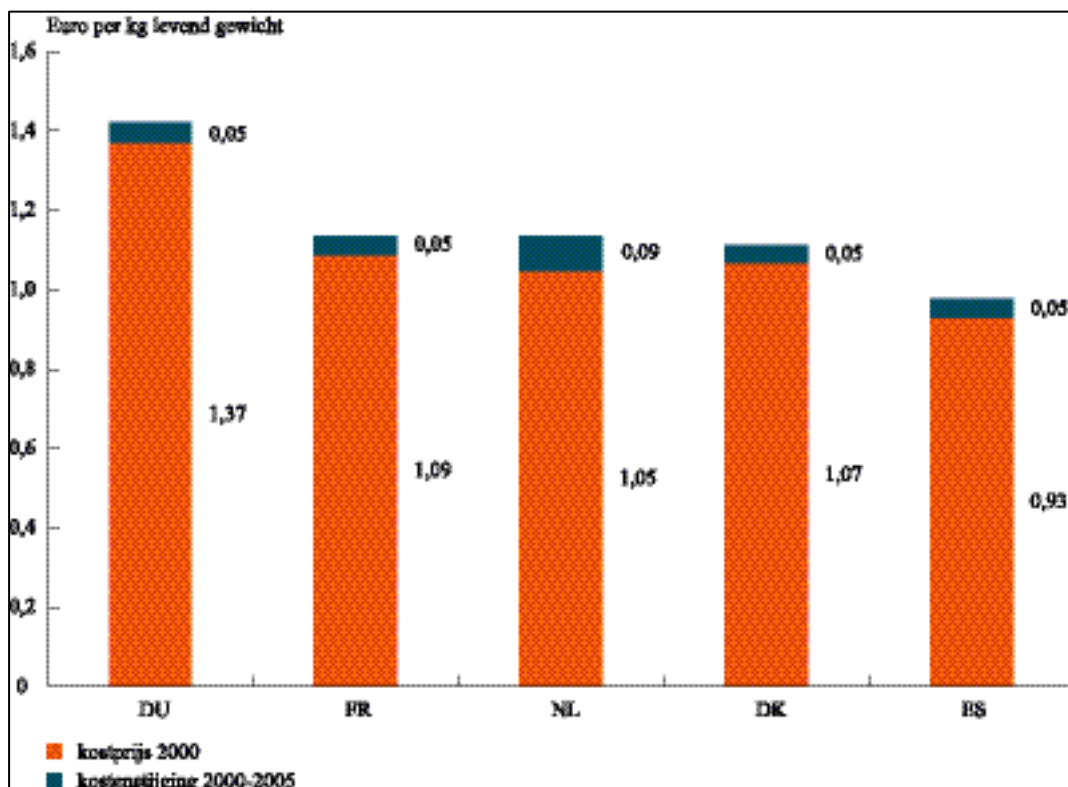
Verwachting is dat in Nederland zoönosen op een breder front zullen worden aangepakt dan in de andere landen. Niettemin zullen alle landen met kosten voor zoönosebestrijding worden geconfronteerd.

Milieu

In alle landen zullen de mestafzetkosten gaan toenemen. Verondersteld is dat de mestafzetkosten in Spanje ook tot 2005 nog (licht) zullen stijgen. De stijging in mestafzetkosten in Nederland is echter hoger dan in andere landen, en bovendien sneller tot stand gekomen. In de kostprijsberekeningen is ervan uitgegaan dat de mestafzetprijs in Nederland na 2001 niet meer is gestegen. De mestafzetkosten in 2002 zullen naar verwachting gelijk of iets lager zijn dan in 2001, ook inclusief de kosten voor mestafzetcontracten. Dat komt vooral omdat de mestvoorraden die sinds het natte jaar 1998 boven de markt hingen, intussen zijn weggewerkt. Bovendien kan de akkerbouw in 2001 en 2002 door invoering van Minas iets meer mest aanwenden dan in 2000. Met de aanvoernormen in 2003 is de mogelijke mestafzet naar de akkerbouw weer ongeveer op het niveau van 2000.

Een deel van het verschil in kosten door milieumaatregelen is het gevolg van de ammoniakproblematiek. Aangenomen is dat in 2005 in Nederland ruim 45% van de varkens in een emissiearme stal gehuisvest zal zijn, tegen naar schatting minder dan 10% in andere landen. Achtergrond van het hoge percentage emissiearme huisvesting in Nederland is de verwachting dat investeringen voor ammoniakemissiebeperking meegenomen zullen worden bij stalaanpassingen voor het Varkensbesluit.

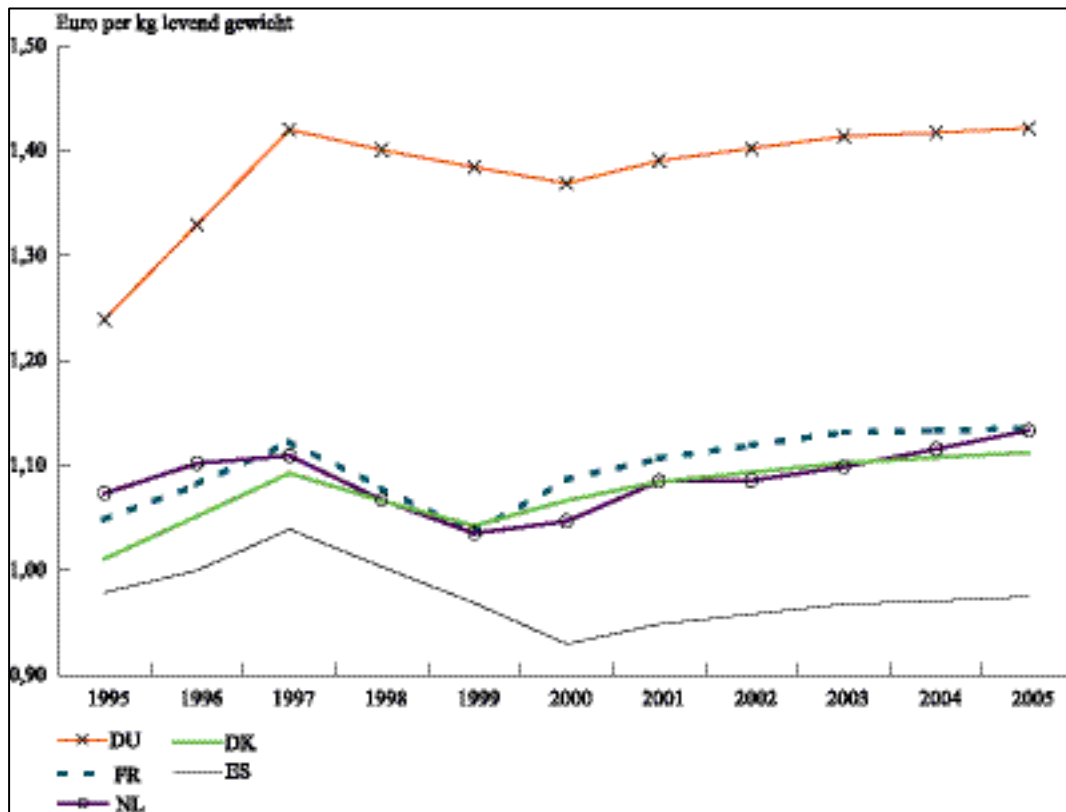
In figuur 3.2 zijn de inschattingen over de economische impact van diverse beleidsmaatregelen gecombineerd met de gegevens over de kostprijs in 2000. Figuur 3.2 geeft een beeld van de te verwachten gemiddelde kostprijs in 2005.

Figuur 3.2 Raming gemiddelde kostprijs in 2005

Bij de inschatting van de kostprijs voor 2005 is voor Spanje rekening gehouden met een verdere toename van de export, en daarmee ook met toenemende eisen die buitenlandse afnemers stellen aan dierenwelzijn, gebruik van antibiotica en dergelijke.

Als we aan de voorgaande figuur kostprijsgegevens van enkele voorgaande jaren worden toegevoegd, ontstaat het volgende beeld (figuur 3.3).

Figuur 3.3 Kostprijsontwikkeling 1995 - 2005

Uit figuur 3.3 kan worden geconcludeerd :

- ontwikkeling kostprijzen loopt min of meer gelijk op;
- kostprijsverschillen tussen Frankrijk, Nederland en Denemarken zijn klein;
- kostprijs Nederland in 2000 relatief gunstig, vooral in vergelijking met Frankrijk, daarna snel toenemend;
- vooral na 2002 relatief sterke kostprijsstijging Nederland, omdat steeds meer bedrijven de nieuwe beleidseisen zullen implementeren;
- kostprijs Duitsland blijft beduidend hoger dan andere landen, kostprijs Spanje blijft fors lager.

4. Concurrentieprofielen

Een analyse van de concurrentiekracht van de varkenshouderij in diverse landen kan niet beperkt blijven tot een vergelijking van de productiekosten op het primaire bedrijf. Ook andere aspecten zijn in belangrijke mate medebepalend voor het concurrerend vermogen van de sector. In dit hoofdstuk wordt hierin enig inzicht gegeven door een schematische weergave van de sterke en zwakke punten van de varkenshouderij in de onderzochte landen.

In deze beknopte analyse is de concurrentiekracht onderverdeeld in de volgende vier aandachtsvelden:

- kosten en efficiency;
- ketendoelmatigheid;
- aanpassingsvermogen aan de markt;
- strategisch potentieel.

Bij *kosten en efficiency* gaat het onder meer om: productiekosten primaire bedrijf (arbeid, huisvesting, voer, mestafzet, energie enzovoort) en om de prijs-kwaliteitverhouding. Informatie over opbrengstprijzen in dit hoofdstuk is slechts indicatief. Voor een exacte vergelijking zouden prijzen moeten worden teruggerekend naar een af-boerderij prijs en dus gecorrigeerd voor aspecten als BTW, basisvleespercentage, gewichtstrajecten, gemeten vleespercentage, slachtrendement, inhoudingen, afkeuringen, transportkosten, keuringskosten, heffingen en betalingstermijn.

Ketendoelmatigheid betreft onder meer: tijdigheid van informatie, algemene informatievoorziening in de distributiekolom, organisatie van de goederenstroom, mate van samenwerking binnen de kolom.

Onder *Aanpassingsvermogen aan de markt* wordt onder meer verstaan: kwaliteit, breedte assortiment, aantal nieuwe producten, succes van nieuwe variëteiten, mate waarin nieuwe variëteiten zich onderscheiden van het bestaand assortiment, snelheid van aanpassen van het assortiment, contact tussen afnemers en leveranciers, logistieke service, overige service, reactiesnelheid op veranderende wensen.

Bij *Strategisch potentieel* gaat het onder andere om: uitgangspositie om de toekomstige concurrentie aan te gaan, flexibiliteit in de productie, marketing en organisatie, zo snel mogelijk toepassen van nieuwe kennis en technologie, langetermijnvisie.

In de door het LEI ontwikkelde Concurrentiemonitor (Van Gaasbeek et al., 1998) worden bovengenoemde zaken uitgebreid in kaart gebracht en gekwantificeerd. In het kader van dit kostprijsonderzoek blijft de analyse beperkt tot een opsomming van de meest relevante sterke en zwakke punten.

Nederland

De Nederlandse varkenshouderij zit in een moeilijke fase. De koppositie in kostprijs uit de jaren tachtig is overgenomen door Denemarken en vervolgens door Spanje. Door strenge regelgeving wordt voor de komende jaren een verdere toename van de productiekosten verwacht. Verder kampt de sector met een overschot aan slachthaken, en een matig imago van het Nederlandse varkensvlees. De zeugenhouderij heeft een efficiënte structuur. Keerzijde is echter dat er nog een grote hoeveelheid biggen wordt geëxporteerd, met het daarbij horende risico van grenssluiting bij uitbraak van dierziekten.

Naar de toekomst toe heeft de varkenshouderij ongetwijfeld mogelijkheden. Er is een behoorlijk aantal gemotiveerde ondernemers, die een goede uitgangspositie hebben, flexibel zijn en bereid om te investeren. Nederland heeft een professionele varkenshouderij. Voorwaarde voor een goede toekomstige concurrentiepositie is het herstel van de samenwerking tussen overheid en sector. Hiertoe zal de komende jaren hard moeten worden gewerkt aan het verdienen van de 'license to produce' (maatschappelijke acceptatie). Daarnaast zal Nederland de samenwerking in de kolom moeten verbeteren, waarbij afstemming tussen primaire productie en eindafnemer en meer toegevoegde waarde belangrijke aandachtspunten zijn.

Land: Nederland

Sterke punten	Zwakke punten
1. Kosten en efficiency	
<ul style="list-style-type: none"> - hoge productiviteit - productkwaliteit - kennisniveau - efficiënte structuur zeugenhouderij 	<ul style="list-style-type: none"> - huisvestingskosten: in principe niet ongunstig; grote knelpunt is de kapitaalsvernietiging door te korte overgangstermijnen in de regelgeving - relatieve toename voerprijzen als gevolg van hervorming EU-graanbeleid (verschuiving van importen van tapioca e.d. naar gebruik van granen uit de EU) - toenemende productiekosten (mest, productierechten, inkrimping, dure gezondheidszorg, dure huisvesting) - ruimtedruk: hoge grondprijs, veterinaire risico's
2. Ketendoelmatigheid	
<ul style="list-style-type: none"> - goede infrastructuur: twee grootste slachterijen hebben ruim driekwart van de markt in handen - tracing- IKB - continue relatie slachterijretailer 	<ul style="list-style-type: none"> - matige samenwerking binnen de kolom ('kolomcohesie'; afstemming en informatie-uitwisseling boer - eindafnemer) - afzet weinig strategisch, veel daghandel; nog een belangrijke exportstroom van levende biggen en vleesvarkens - matige imago, matige PR - inefficiënte slachterijen (overschot slachthaken)
3. Aanpassingsvermogen aan de markt	
<ul style="list-style-type: none"> - baconvlees loopt goed - veranderingsbereidheid, dynamiek 	<ul style="list-style-type: none"> - weinig productinnovatie - wij hebben geen eindproducten (daardoor nog te weinig toegevoegde waarde) - prijsimago
4. Strategisch potentieel	
<ul style="list-style-type: none"> - investeringsbereidheid - goed uitgangsmateriaal - bestaande varkensbedrijven hebben een 	<ul style="list-style-type: none"> - 'license to produce' - geen overkoepelende strategie; gezamenlijke visie voor lange termijn ontbreekt

goede uitgangspositie	- bedrijfsuitbreiding is moeilijk
- flexibel in productie	- twijfels over haalbaarheid sanering slachtcapaciteit

Duitsland

In Duitsland is de varkenshouderij nog relatief kleinschalig en de productiekosten zijn hoog, zowel in de primaire sector als in de verwerkende industrie. De afzet is voor de binnenlandse markt (in grote delen van Duitsland vaak regionaal, deels zelfs lokaal), gericht op kwaliteit en met een hecht contact tussen leveranciers en afnemers. De opbrengstprijzen zijn in Duitsland wat hoger en fluctueren minder dan in Nederland. Het is niet duidelijk of de prijs ook structureel hoger is dan in Nederland.

In principe behoort een uitbreiding van de varkensvleesproductie tot de mogelijkheden. Er is in grote delen van Duitsland voldoende ruimte voor, en de markt vraagt om producten van eigen bodem. Het is echter de vraag of er voldoende dynamiek in de sector aanwezig is om de voor groei benodigde efficiëntieslag te maken.

Land: Duitsland

Sterke punten	Zwakke punten
1. Kosten en efficiency	
<ul style="list-style-type: none">- relatief hoge en minder fluctuerende opbrengstprijzen- mestafzet is goed geregeld (grondgebondenheid)	<ul style="list-style-type: none">- hoge primaire kostprijs: veel arbeid (efficiëntie en kwaliteit), dure huisvesting (+10% t.o.v. NL)- toenemende maatschappelijke aandacht voor dierenwelzijn kan op langere termijn tot kostenstijging leiden
2. Ketendoelmatigheid	
<ul style="list-style-type: none">- deels vaste relaties boerslachterij- veel vaste stromen, trouwe klanten	<ul style="list-style-type: none">- inefficiënte slachterijen (overschot slachthaken, kleinschalige structuur)
3. Aanpassingsvermogen aan de markt	
<ul style="list-style-type: none">- kwaliteit- sterk marktgericht, regionale banden, streekproducten, verwerkte producten- sociale gebondenheid	<ul style="list-style-type: none">- weinig productinnovatie- weinig flexibel
4. Strategisch potentieel	
<ul style="list-style-type: none">- goede uitgangspositie- nationale voorkeuren: 'eigen Duitse producten'- binnenlandse eetcultuur (worst)	<ul style="list-style-type: none">- traditioneel, weinig flexibel- geen nationale strategie- goedkopere import verdringt eigen productie

Frankrijk

De gemiddelde productiekosten in de primaire sector zijn vergelijkbaar met Denemarken en Nederland. De huisvestingskosten zijn relatief laag, maar de sterke concentratie leidt tot toenemende kosten voor mestafzet in Bretagne. Qua afzet scoort Frankrijk weliswaar beter dan Nederland, maar dit komt hoofdzakelijk door de productie voor eigen markt. Het niveau van Denemarken wordt niet gehaald. Hetzelfde geldt voor de samenwerking binnen de kolom.

Naar de toekomst toe heeft de Franse varkenshouderij een stevige positie, mede door de strategische ligging dichtbij havens en de eigen graangebieden, de investeringsbereidheid en het hoge kennisniveau. Toch is de sector beperkt flexibel en (nog) niet zo gericht op export. Bij een verdere groei is de cruciale vraag of men in staat zal zijn om zich als exporterend land een positie te verwerven.

Land: Frankrijk

Sterke punten	Zwakke punten
1. Kosten en efficiency	
<ul style="list-style-type: none">- gemiddelde prijs-kwaliteitverhouding- kennisniveau- lage huisvestingskosten	<ul style="list-style-type: none">- milieueisen: toenemende kosten voor mestafzet door sterke concentratie- beperkte mogelijkheden voor bedrijfsontwikkeling
2. Ketendoelmatigheid	
<ul style="list-style-type: none">- samenwerking in 'Groupements'- vrij hechte relatie tussen primaire sector en werkers- geslotenheid, op Franse markt gericht, is op zichzelf doelmatig	<ul style="list-style-type: none">- kostprijs is goed, afzet is minder- matige samenwerking binnen de kolom
3. Aanpassingsvermogen aan de markt	
<ul style="list-style-type: none">- binnenlandse markt vraagt kwaliteit- sterk op eigen markt gericht	<ul style="list-style-type: none">- trage reactiesnelheid op veranderende wensen- niet gericht op export
4. Strategisch potentieel	
<ul style="list-style-type: none">- grondstoffenvoorziening: ligging dichtbij havens, eigen 'graanschuren'- investeringsbereidheid- kennis: veel bezig met onderzoek en vernieuwing	<ul style="list-style-type: none">- veranderingsbereidheid, weinig flexibel- matige uitgangspositie

Denemarken

De varkenshouderij in Denemarken heeft een sterke positie verworven door een bijzonder efficiënte structuur en een prima PR. De dominante positie van de vleesverwerkende industrie resulteert in een goede samenwerking binnen de kolom, maar leidt tegelijk tot een zwakke positie van de varkenshouder. De primaire productiekosten liggen op ongeveer hetzelfde niveau als die in Frankrijk en Nederland. Voer- en mestafzetkosten zijn laag, maar de arbeids- en rentekosten zijn relatief hoog.

Denemarken heeft een goede strategische uitgangspositie, mede door de efficiënte structuur en duidelijke langetermijnvisie. De flexibiliteit is echter beperkt. De nadruk ligt sterk op de huidige afzet en minder op innovatie. Naarmate de vraag naar bijzondere kwaliteiten toeneemt, zal de beperkte flexibiliteit het toekomstig potentieel sterker beïnvloeden.

Land: Denemarken

Sterke punten	Zwakke punten
1. Kosten en efficiency	
<ul style="list-style-type: none"> - gunstige prijs-kwaliteitverhouding - mestafzet is goed geregeld - lage voerkosten, mede door subsidies - sterke specialisatie (3-fasenproductie) door wetgeving 	<ul style="list-style-type: none"> - hoge arbeidslonen, matige arbeidsproductiviteit primaire bedrijven - toenemende grondkosten door grondbinding (mest) - hoge rentevoet - beperkte mogelijkheden voor bedrijfsontwikkeling
2. Ketendoelmatigheid	
<ul style="list-style-type: none"> - samenwerking binnen kolom (efficiënte afstemming slachtcapaciteit) 	<ul style="list-style-type: none"> - hoge arbeidslonen
3. Aanpassingsvermogen aan de markt	
<ul style="list-style-type: none"> - imago (geen calamiteiten, goede traceerbaarheid) - goede PR - richten zich goed op wensen van afnemende landen (VK, Japan) - relatief veel verder verwerkte producten in exportpakket - logistieke service 	<ul style="list-style-type: none"> - weinig flexibel, veel nadruk op PR, minder op innovatie - Denen hebben momenteel nog niet te maken met vraag naar bijzondere kwaliteiten
4. Strategisch potentieel	
<ul style="list-style-type: none"> - goede uitgangspositie, alleen weinig flexibel - politieke invloed - nationale slachterijorganisatie - langetermijnvisie (nl. marktsegmentatie) - kennis en technologie 	<ul style="list-style-type: none"> - positie varkenshouder - beperkte inlandse concurrentie kan op termijn nadelig uitpakken - 100% gestandaardiseerd, weinig innovatief

Spanje

In Spanje zijn de productiekosten gemiddeld fors lager dan in Frankrijk, Denemarken en Nederland. De hogere voerprijs en relatief ongunstige arbeidsproductiviteit worden ruimschoots gecompenseerd door goedkope stallen, lage lonen en zeer geringe mestafzetkosten. De slachtkosten moeten, gelet op het grote overschot aan slachthaken, fors lager kunnen. De indruk bestaat dat de opbrengstprijzen hoog zijn, vooral in het toeristenseizoen, terwijl er geen bijzonder kwaliteitsvarken hoeft te worden geproduceerd. Men is sterk ontwikkeld als het gaat om verdere verwerking en regionale afzet, en het daarmee creëren van toegevoegde waarde. De culinaire traditie speelt hierbij een positieve rol. Verder ondervindt de Spaanse varkenssector nog weinig 'hinder' van kritische geluiden vanuit de maatschappij.

Er liggen zeker kansen voor groei van de varkensvleesproductie. Het is echter onzeker of de kansen daadwerkelijk benut zullen worden. De structuur van de sector is matig, een duidelijke toekomstvisie lijkt vooralsnog te ontbreken en de kwaliteit van het geproduceerde varken is nog onvoldoende om op de markt voor vers vlees aan de eisen te kunnen voldoen. Het realiseren van een sterke exportpositie zal daardoor een grote opgave zijn.

Land: Spanje

Sterke punten	Zwakke punten
1. Kosten en efficiency	
<ul style="list-style-type: none"> - lage productiekosten, m.n. goedkope stallen, geringe mestafzetkosten - beperkte inmenging maatschappelijke organisaties - hoge opbrengstprijzen, vooral in toeristenseizoen - weinig eisen aan kwaliteit (=pluspunt voor de boer) 	<ul style="list-style-type: none"> - vreemd kapitaal duur en beperkt beschikbaar - arbeid: matige kwaliteit en efficiëntie - duur voer (voerprijs +10% t.o.v. Nederland; geen bijproducten beschikbaar) - beperkte infrastructuur (gas/water/elektra)
2. Ketendoelmatigheid	
<ul style="list-style-type: none"> - productie (deels) in integratieverband - vaste opbrengstprijzen, daardoor redelijke rust (gevolg van weinig daghandelsmentaliteit) 	<ul style="list-style-type: none"> - hoge slachtkosten, mede door lage arbeidsproductiviteit en groot overschot aan slachthaken - Spanje groeit naar een overschot, terwijl a) de productkwaliteit matig is en b) ze geen sterke exportpositie hebben
3. Aanpassingsvermogen aan de markt	
<ul style="list-style-type: none"> - veel verwerkte producten en diverse regionale producten met hoge toegevoegde waarde 	<ul style="list-style-type: none"> - weinig flexibel, passief - afhankelijk van de zomer (toeristen) - (te) sterke groei door lage kostprijs, niet door kwaliteit vlees - geen markt voor vers vlees, waar hogere kwaliteitseisen gelden
4. Strategisch potentieel	
<ul style="list-style-type: none"> - kans voor buitenlandse boeren met eigen vermogen en kennis - in principe goede uitgangspositie door gunstige verhouding opbrengstprijzen/kostprijs - binnenlandse eetcultuur (vleeseters) - nog vrij sterke politieke invloed 	<ul style="list-style-type: none"> - geen centrale ligging in Europa - teveel matig producerende bedrijven in de primaire sector - weinig innovatief - Spanjaarden bouwen matige structuur op uit een 'blanco' situatie (slachterijen/verwerkers hebben wel de kans, maar de visie ontbreekt nog)

5. Midden- en Oost-Europa

5.1 Inleiding¹

Twaalf Midden- en Oost-Europese landen (de MOE-landen) bereiden zich erop voor om aan te sluiten bij de EU. Van deze landen zullen Hongarije, Tsjechië en Polen naar verwachting in 2004 of 2005 toetreden. De drie genoemde landen zijn lid van de WTO en werken er aan om handelsbarrières te slechten.

Aan ontwikkelingssteun ontvangen de landen jaarlijks tientallen of enkele honderden miljoenen euro's voor verbetering van landbouwbedrijven en verwerkende industrie en de marketing van de landbouwproducten en verder voor institutionele en infrastructurele ontwikkeling. De EU heeft al laten weten dat de toetredende landen de eerste tien jaar niet volledig kunnen rekenen op de landbouwsteun, zoals de andere EU-landen die nu wel hebben.

In tabel 5.1 is per land aangegeven hoeveel procent van de beroepsbevolking werkzaam is in de landbouw en hoeveel procent van het Bruto Binnenlands Product uit de landbouw komt.

Tabel 5.1 Enkele sociografische en economische kenmerken van Hongarije, Tsjechië en Polen

Land	Aantal inwoners (* miljoen)	Aandeel beroepsbevolking in landbouw (%)	Aandeel BBP uit de landbouw (%)
Hongarije	10	7	5,5
Tsjechië	10	5	2,0
Polen	39	26	3,5

Uit deze tabel blijkt dat Polen een bijzonder agrarisch karakter heeft, maar dat de landbouw slechts weinig bijdrage levert aan de economische productie in het land. Tsjechië is het meest geïndustrialiseerde land van de drie.

¹ De informatie in dit hoofdstuk is voor een belangrijk deel ontleend aan het LNV-rapport *Agroclusters in beweging*, dat gebaseerd is op LEI-studies.

Tabel 5.2 Enkele kenmerken van de varkenshouderij in Hongarije, Tsjechië en Polen en ter vergelijking in Nederland in 1999

Land	Aantal varkens (* miljoen)	Varkensvleesconsumptie (kg/hoofd/jaar)	Zelfvoorzieningsgraad varkensvlees (%)
Hongarije	4,8 a)	51,4	127
Tsjechië	3,6	45,5	97
Polen	17,1	47,2	111
Nederland	12,9	50,8	213

Bron: FAOSTAT.

a) 5,3 mln. in 2000

5.2 Hongarije

Hongarije heeft in 1999 te maken gehad met enkele economische tegenvallers. Door twee grote overstromingen is een deel van het landbouwareaal tijdelijk onbruikbaar geworden. Verder had het land last van naweeën van de economische crisis in Rusland. Bovendien had Hongarije last van de onregelmatigheden in Kosovo en Servië. De infrastructuur in Hongarije is beperkt.

Hongarije is in principe een gunstig land voor de varkensproductie door ruime beschikbaarheid van granen voor veevoer en relatief moderne slachterijen en vleesverwerkende bedrijven. Nadelen zijn de kleinschaligheid (de helft van de varkens werd gehouden op ruim een half miljoen kleine en middelgrote bedrijven, veel zogenaamde 'achtertuin'-productie) en de matige slachtkwaliteit: door een matige voersamenstelling, gebrekkige huisvesting en een genetische achterstand vervetten de varkens vrij snel. Dit is ook mede veroorzaakt doordat voor de omwenteling in de uitbetaling geen rekening gehouden werd met het magervleespercentage. Het gemiddeld gerealiseerd magervleespercentage bedroeg in 1997 nog geen 49%. Financieringsmogelijkheden voor landbouwbedrijven zijn er amper. Investeerders in de varkenshouderij worden met open armen ontvangen. In samenwerking met Nederland is een identificatie- en registratiesysteem voor varkens opgezet.

Het privatiseringsproces in de vleesverwerkende industrie is vrijwel afgerond, maar er zal nu geherstructureerd moeten worden. De benutting van de slachterijcapaciteit lag in 1999 op slechts 52,5%, bovendien is verdere specialisatie hoognodig om schaalvoordelen te kunnen behalen. De meeste vleesverwerkende bedrijven doen zowel de slachterij als het uitsnijden en verder verwerken. Ook in de voerfabricage werd in 1997 een capaciteitsbenutting gehaald van minder dan 50%.

Verkoop van varkensvlees vindt deels direct plaats door particuliere boeren aan consumenten, verder vindt verkoop plaats via winkels, waarbij buitenlandse (westerse) supermarkten een groeiende rol spelen.

Dumeco heeft belangen in Hongarije door fokkerijactiviteiten. Nutreco heeft er belangen in de mengvoederindustrie.

5.3 Tsjechië

In Tsjechië is een duidelijke trend waarneembaar naar een kleinere landbouwsector, waarbij de dierlijke productie de grootste daler is. De Tsjechische landbouw kenmerkt zich door relatieve grootschaligheid. Een belangrijk deel van de productie is (nog) in handen van coöperaties. Deze zijn na de omwenteling echter nauwelijks geherstructureerd en draaien financieel negatief. Particuliere bedrijven slagen er echter wel in hun resultaten te verbeteren.

De consumptie van varkensvlees is de laatste jaren stabiel gebleven. Dit komt door de relatief lage prijs van varkensvlees, doordat de kwaliteit ervan de laatste jaren verbeterd is en doordat de Tsjechische consument een sterke voorkeur heeft voor varkensvlees.

Qua genetisch niveau was Tsjechië altijd relatief goed ontwikkeld. Vanwege hoge prijzen van fokmateriaal zijn boeren de laatste jaren vaak overgestapt op dieren uit de eigen productie. Hierdoor is de productiviteitsontwikkeling de laatste jaren gestagneerd. Financieringsmogelijkheden zijn er amper.

Het Tsjechische Ministerie van Landbouw wil bij EU-aansluiting direct voldoen aan de EU-eisen, zoals op het gebied van dierenwelzijn en hygiëne-eisen in slachterij en vleesverwerking. Het Ministerie verwacht daardoor wel een schaalvergroting: het productieaandeel van kleine bedrijven zal dalen van 30% naar 10% (door veel stoppers) (Ivánek, 2001).

De kennisinfrastructuur is in Tsjechië relatief goed ontwikkeld met veel belangstelling voor de landbouwuniversiteiten in Praag en Brno. De fysieke infrastructuur in Tsjechië is beperkt. Uitbreiding in de Tsjechische varkenshouderij wordt met open armen ontvangen.

De vleesverwerkende industrie heeft te maken met een grote overcapaciteit. De afgelopen jaren zijn verschillende (grote) vleesverwerkers gestopt, onder andere door faillissementen. Er zal een verdere grondige herstructurering en sanering nodig zijn en naar verwachting ook plaatsvinden. Slechts een deel van de slachterijen voldoet, c.q. kan binnenkort voldoen aan alle EUnormen. De Tsjechische slachterijen hebben nog geen classificatiesysteem voor varkens ingevoerd, zoals het EUROP-systeem in de EU. Dit wordt wel verplicht. Tsjechië heeft van de MOE-landen na Hongarije de grootste directe buitenlandse investeringen. Deze komen echter nauwelijks terecht in de voedingsmiddelenindustrie. De modernisering van deze industrie verloopt in Tsjechië daardoor trager dan in Hongarije en Polen.

In de levensmiddelenhandel vinden wel veel buitenlandse investeringen plaats. Reeds acht van de 20 grootste Europese retailketens zijn in Tsjechië aanwezig. De kleine Tsjechische detailisten hebben in 2000 nog een marktaandeel van 40%, maar dit zal naar verwachting binnen drie jaar dalen tot 20%.

Een aantal grote internationale retailers is de laatste tijd begonnen met het in eigen beheer slachten en verwerken van vlees. Op deze manier kunnen ze de modernisering van de keten met eigen kapitaal en kennis uitvoeren.

Tsjechië wil na aansluiting graag gebruikmaken van de subsidiëring voor Particuliere Opslag, om daarmee de aanbodmarkt beter te kunnen stabiliseren en afstemmen op de vraag.

Bovendien wil ze graag financiële steun krijgen om de Tsjechische vleesverwerkende industrie te herstructureren (Ivánek, 2001).

5.4 Polen

De totale binnenlandse productie van varkensvlees is de afgelopen drie jaren fors gedaald met meer dan 20%. In 2002 lijkt de productie weer aan te trekken met 3%. Deze stijging komt door lagere prijzen voor voedergranen en is een begin van het herstel na drie jaar van dalende productie. Import komt voornamelijk uit de EU en betreft vrijwel alleen vers gekoeld of bevroren vlees, geen verwerkte vleesproducten. Export gaat voornamelijk naar Rusland, en betreft zowel bevroren vlees, als bewerkte producten (inclusief worst).

Polen heeft een aantal voordelen voor de varkensproductie: de beschikbaarheid van goedkoop graan, een grondgebonden varkenshouderij en een geïntegreerde slacht- en vleesverwerkende industrie. Deze voordelen worden onvoldoende benut door een inefficiënte organisatie van de productie en het gebrek aan financiële middelen (Van den Bos 1999). De maatschappij staat neutraal tegenover intensieve veehouderij en zal uitbreiding dus niet zo snel weren. De milieuwetgeving is er minder strikt dan in Nederland. Verder is arbeid er goedkoop. Aankoop van grond door niet-ingezetenen is moeilijk; wel kan er worden gepacht. Dit beperkt de mogelijkheden voor investering door buitenlanders aanzienlijk. Bovendien zijn er nauwelijks financieringsmogelijkheden voor buitenlandse producenten. Wel zijn er meerdere Nederlandse voerfabrikanten die in Polen begonnen zijn met productie. De fysieke infrastructuur is er gebrekkig: er zijn nauwelijks autosnelwegen.

80% van de productie vindt plaats op de 2 miljoen familiebedrijfjes met een gemiddelde van 10 varkens per bedrijf (Rommens, 1998). Het magervleespercentage van de vleesvarkens ligt op 47,5%. Dit is een maat voor de matige productieresultaten in de varkenshouderij.

Er is een groot aantal kleinschalige slachterijen en vleesverwerkende bedrijven, waarvan het overgrote deel geen exportvergunning heeft voor de EU. Er zal hierin naar verwachting een forse sanering plaats (gaan) vinden. Grote Europese en Amerikaanse ondernemingen hebben belangen verworven in de vleesverwerkende industrie. Deze ondernemingen zijn bezig door contractproductie de leveringszekerheid en kwaliteit te verhogen. Een aantal grote Europese retailers heeft voet aan de grond gekregen in Polen en er is een sterke daling in het aantal winkels.

5.5 Beschouwing

Alle drie landen zijn naar verwachting binnen een aantal jaren toegetreten tot de EU en daarmee toekomstige concurrenten. Uit de beschrijving blijkt dat de omstandigheden voor varkensproductie in de landen op zich positief zijn. Er is een ruime voorziening aan voedergrondstoffen (Hongarije, Polen). De landen hebben een centrale ligging in een groot potentieel afzetgebied. Nadeel is de ligging in de buurt van politiek onrustige landen. De maatschappij staat neutraal

(Polen) tot positief tegenover intensieve veehouderij (Hongarije, Tsjechië). De inwoners van deze landen eten in het algemeen graag varkensvlees, in Hongarije is de consumptie per hoofd echter dalende.

Er zijn echter ook diverse zaken die de varkensproductie in de landen een achterstand geven ten opzichte van de productie in de West-Europese landen. Kleinschaligheid (Hongarije en met name Polen) en matige productkwaliteit van de slachtvarkens drukken de rentabiliteit. Ook zijn er nauwelijks financieringsmogelijkheden voor buitenlandse investeerders. De fysieke infrastructuur in Polen is bijzonder gebrekkig. Arbeid is er echter wel weer goedkoop.

Slachterijen hebben te maken met een slechte capaciteitsbenutting. Ook voldoet een zeer groot deel van de slachterijen en vleesverwerkende bedrijven niet aan de EU-normen.

De financiële impulsen die de landen krijgen vanuit de EU en de activiteiten vanuit zowel Europese retailorganisaties als slachterijen en mengvoerbedrijven kunnen de varkensproductie een forse impuls geven, zowel in kwantitatieve als in kwalitatieve zin.

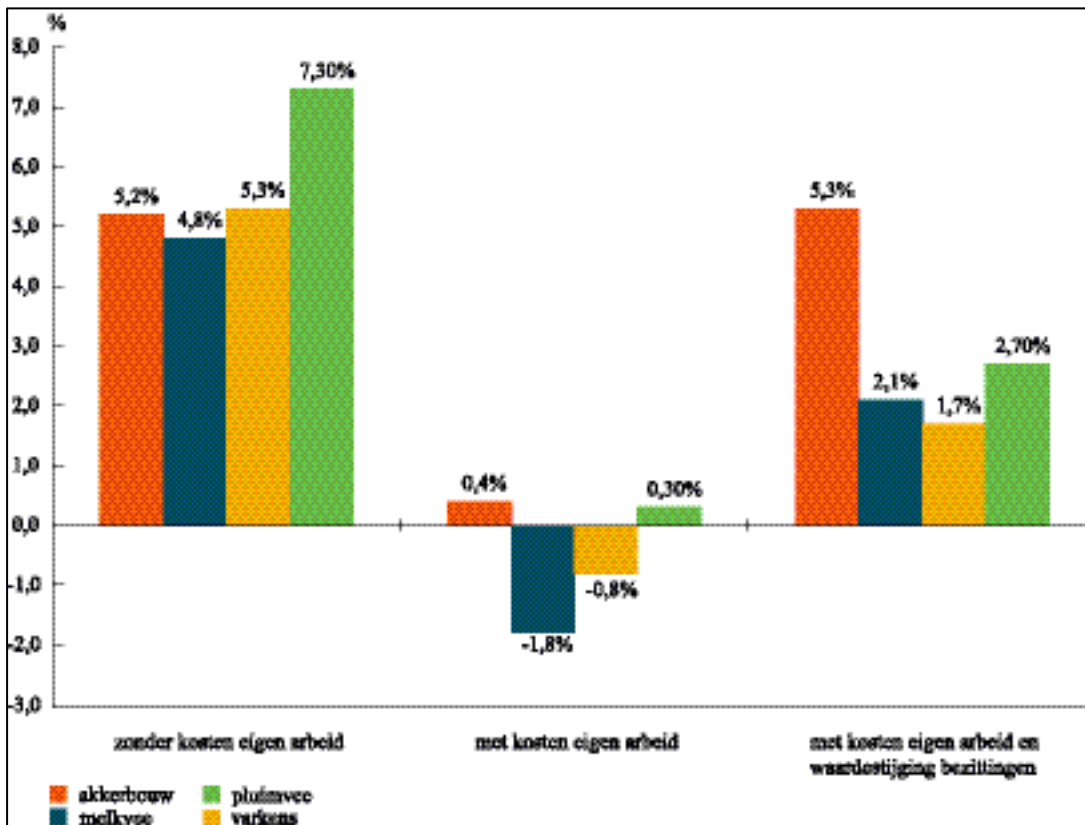
6. Rendementen in de landbouw

Naast een kostprijsvergelijking tussen landen kan een rendementsvergelijking met andere veehouderijsectoren nieuwe inzichten geven in het economisch perspectief van de varkenshouderij in Nederland. In de financiële wereld vormen de rendementen op eigen en totaal vermogen immers vaak de meest belangrijke kengetallen. Het rendement wordt berekend door de netto-opbrengsten van het vermogen te delen door het geïnvesteerde vermogen. Hierdoor kan de huidige aanwending van het vermogen vergeleken worden met andere aanwendingen (spaarrekening, aandelen). De berekening kan zowel voor het totale vermogen als voor het eigen vermogen worden gemaakt. Bij het rendement op het eigen vermogen wordt de 'winst' gedeeld door het eigen vermogen dat in het bedrijf is geïnvesteerd. Bij het rendement op het totale vermogen worden bij de winst, de rentekosten opgeteld. Dit zijn immers de opbrengsten van het vreemde vermogen. De winst en de rentekosten worden vervolgens gedeeld door het totale in het bedrijf geïnvesteerde vermogen (eigen en vreemd). Hierbij moet worden opgemerkt dat alleen aangekochte en nog niet afgeschreven quota zijn gewaardeerd. Als de waarde van het volledige quotum zou worden meegenomen, dan zou dat een aanzienlijk effect hebben op de berekende rendementen, vooral voor de melkveebedrijven. Bovendien bestaat de kans dat het quotum over tien jaar niets meer waard is. Dat zou betekenen dat er een waardedaling optreedt, vergelijkbaar met een enorm koersverlies op aandelen.

Het begrip winst bestaat niet voor agrarische gezinsbedrijven. Het begrip wat er het dichtst in de buurt komt, is het gezinsinkomen uit bedrijf. Het gezinsinkomen is echter niet alleen een vergoeding voor het eigen vermogen maar ook voor de gezinsarbeid. De kosten van deze arbeid zijn moeilijk in te schatten. Het LEI rekent bij de kostprijsberekening met het bruto CAO-loon voor een bedrijfsleider. Aangezien een objectieve berekening van de kosten van de eigen arbeid niet mogelijk is, wordt hier met twee extremen gerekend. In de eerste berekening worden er geen kosten voor eigen arbeid ingerekend en bij de tweede rendementsberekening worden het bovenstaande CAO-loon afgetrokken van het gezinsinkomen.

In figuur 6.1 zijn de gemiddelde rendementen op het totale vermogen tussen verschillende bedrijfstypen in de Nederlandse landbouw vergeleken. Bij de meest linkse berekening zijn geen kosten voor eigen arbeid ingerekend. De varkenshouderij neemt hierbij een gemiddelde positie in met een rendement van ongeveer 5%. Alleen de pluimveehouderij scoort duidelijk beter.

Bij de middelste berekening worden ook kosten voor eigen arbeid ingerekend. Omdat er in de varkenshouderij meer uren arbeid per bedrijf worden aangewend dan in de akkerbouw, is het rendement bij de akkerbouw volgens deze definitie nu beter dan in de varkenshouderij. Hoewel de akkerbouw nog wel het hoogste rendement scoort van alle bedrijfstypen, is het rendement nog maar net positief. Het rendement in de varkenshouderij en de melkveehouderij is negatief.

Figuur 6.1 Rendement op totaal vermogen in de periode 1995-1999 per bedrijfstype

Naast inkomen kan een bedrijf ook nog rendement realiseren door de waardeinstijging van de bezittingen, vooral van de grond. Vooral de laatste jaren zijn de grondprijzen aanzienlijk gestegen. Hoewel deze waardeinstijging niet tot een inkomensstijging leidt, zorgt ze wel voor een extra rendement vergelijkbaar met de koerswinst op aandelen. In de derde vergelijking in figuur 6.1 zijn de rendementen inclusief waardeinstijging van de bezittingen aangegeven.

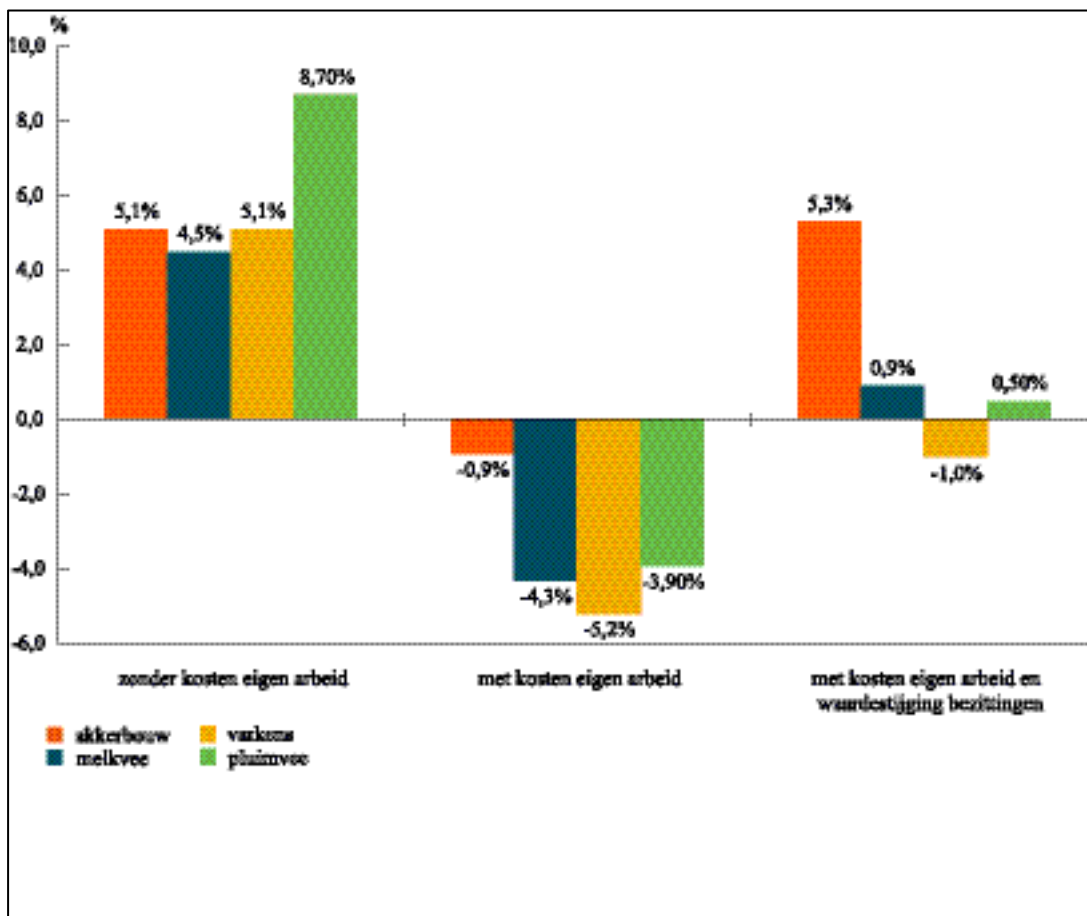
Door de sterke stijging van de grondprijzen stijgen vooral de rendementen bij de akkerbouw en de melkveehouderij sterk wanneer deze definitie wordt gehanteerd. Het is echter de vraag of de sterke grondprijzestijgingen van de afgelopen 5 jaar van structurele aard zijn. De rendementen in de varkenshouderij zijn zelfs inclusief waardeinstijging nog erg laag.

In figuur 6.2 zijn de rendementen op het eigen vermogen weergegeven. De berekeningen wijken af van figuur 6.1 doordat (de kosten van) het vreemde vermogen niet meer in de berekening zijn betrokken. Het gezinsinkomen wordt gedeeld door het geld dat de boer zelf in zijn bedrijf heeft geïnvesteerd.

Omdat aan de vreemd vermogenverschaffers een vast rentepercentage moet worden betaald, zijn de verschillen hier nog wat extremer. Is het totaal rendement hoger dan het rentepercentage op het vreemde vermogen (zoals bij de pluimvee volgens de eerste definitie), dan draagt elke euro vreemd vermogen bij aan een hoger rendement op het eigen vermogen (het zo-

genaamde hefboomeffect). Andersom geldt deze redenering echter ook. Hierdoor wordt het verschil tussen de pluimveebedrijven en de overige bedrijfstypen bij de eerste rendementsdefinitie groter.

Worden er kosten ingerekend voor de eigen arbeid dan is voor alle bedrijfstypen het rendement op het eigen vermogen negatief. De varkenshouderij behaalt het laagste rendement: -5,2%. Zelfs als de waardeinstijgingen meegenomen worden, is het rendement in de varkenshouderij nog steeds negatief, namelijk -1,0%. De akkerbouw haalt door de grote waardeinstijgingen van de grond als enige een rendement op het eigen vermogen dat vergelijkbaar is met het rendement op het totale vermogen.

Figuur 6.2 Rendement op het eigen vermogen in de periode 1995-1999 per bedrijfstype

Concluderend kan gesteld worden dat de gemiddelde rendementen in de landbouw duidelijk lager liggen dan in andere sectoren. Mede hierdoor daalt het aantal agrarische bedrijven al vele jaren. Dit houdt echter niet in dat er geen bedrijven zouden bestaan die wel voldoende rendement behalen. Tegenover de groep met goed renderende bedrijven staat echter ook een groep

met lage en zelfs negatieve rendementen waardoor het gemiddelde rendement voor de hele sector laag is.

7. Conclusies en discussie

Uit het onderzoek naar de kostprijspositie van de Nederlandse varkenshouderij en de te verwachten ontwikkelingen daarin, komen een aantal zaken naar voren:

- kostprijsposities verschuiven in de loop van de tijd: in de jaren tachtig lag Nederland op kop, vervolgens Denemarken, en inmiddels is Spanje koploper;
- belangrijke concurrenten Frankrijk, Denemarken en Nederland hadden ook in 2000 ongeveer dezelfde gemiddelde kostprijs van ongeveer €1,07 per kg levend gewicht;
- tussen 2000 en 2005 wordt voor Nederland als gevolg van diverse beleidsmaatregelen een forse kostenstijging verwacht van 9 eurocent per kg levend gewicht, dat is 3 a 4 eurocent meer dan in Duitsland, Frankrijk, Denemarken en Spanje.

De *gemiddelde* kostprijs in een productiegebied of land is niet de enige graadmeter voor de concurrentiepositie. De verschillen binnen landen zijn aanzienlijk. Dit pleit ervoor de aandacht vooral te richten op de economische prestaties van diverse typen bedrijven, meer dan op die van landen.

Naast productiekosten zijn ook andere zaken bepalend voor de uiteindelijke concurrentiekracht van de varkenshouderij. Uit een inventarisatie van sterke en zwakke punten van de varkenssector in de onderzochte landen komt het beeld naar voren van een Nederlandse sector die zich qua kosten en efficiency behoorlijk kan meten met de directe concurrenten Frankrijk en Denemarken. Op het terrein van de markt en de ketenhechtheid is de positie van Nederland minder gunstig. Ondanks enige achterstand kan niet worden geconcludeerd dat de Nederlandse varkenshouderij geen toekomstig potentieel heeft. De uitgangspositie van de varkenshouderij in Nederland is niet eenduidig. De afname van het aantal bedrijven gaat door. Een ander deel van de bedrijven specialiseert verder en groeit door tot een volwaardige speler op de wereldmarkt. In principe kan de omvang van de varkenshouderij uitkomen op een 70-75% van de omvang enkele jaren geleden. Wezenlijk knelpunt is het schijnbaar ontbreken van een gemeenschappelijke visie op de strategische ontwikkeling van de sector. In elk geval zal de komende jaren hard moeten worden gewerkt aan het verdienen van de 'license to produce'. Wellicht kan daardoor de politieke invloed van de sector weer gaan toenemen, waardoor kapitaalvernietiging kan worden voorkomen en misschien op termijn zelfs weer mogelijkheden voor bedrijfsontwikkeling worden gecreëerd.

De omstandigheden voor varkensproductie in Midden- en Oost-Europa zijn op zich positief. Er is een ruime voorziening aan voedergrondstoffen (Hongarije, Polen). De landen hebben een centrale ligging in een groot potentieel afzetgebied, en de maatschappij staat neutraal (Polen) tot positief tegenover intensieve veehouderij (Hongarije, Tsjechië).

Er zijn echter ook diverse zaken die de varkensproductie in deze landen een achterstand geven ten opzichte van de productie in de West-Europese landen. Kleinschaligheid (Hongarije en met name Polen) en matige productkwaliteit van de slachtvarkens drukken de rentabiliteit. Ook zijn er nauwelijks financieringsmogelijkheden voor buitenlandse investeerders. De fysieke infrastructuur in Polen is bijzonder gebrekkig. Arbeid is er echter wel weer goedkoop. Slachterijen hebben te maken met een slechte capaciteitsbenutting. Ook voldoet een zeer groot deel van de slachterijen en vleesverwerkende bedrijven niet aan de EU-normen.

De financiële impulsen die de landen krijgen vanuit de EU en de activiteiten vanuit zowel Europese retailorganisaties als slachterijen en mengvoerbedrijven kunnen de varkensproductie een forse impuls geven, zowel in kwantitatieve als in kwalitatieve zin.

Naast een kostprijsvergelijking tussen landen kan een rendementsvergelijking met andere veehouderijsectoren nieuwe inzichten geven in het economisch perspectief van de varkenshouderij in Nederland. Het rendement op het in de varkenshouderij geïnvesteerde totale vermogen blijkt op een gemiddeld niveau te liggen, in vergelijking met andere sectoren in de Nederlandse landbouw. Op het eigen vermogen behaalt de varkenshouderij echter het laagste rendement: -5,2%. Ook als waardeinstijgingen van de eigen bezittingen meegenomen worden, is het rendement in de varkenshouderij nog steeds negatief.

Literatuur

Bondt, N., R. Hoste, J.A. Boone, J.H. Wisman en G.B.C. Backus, *Kostprijsontwikkeling varkensvlees; Productiekosten in 1998 en verwachting voor 2003*. Rapport 2.00.09. LEI, Den Haag, 2000.

Bondt, N., R. Hoste, J.A. Boone, J.H. Wisman en G.B.C. Backus, *Kostprijsontwikkeling varkensvlees; Productiekosten in 1999 en verwachting voor 2004*. Rapport 2.01.07. LEI, Den Haag, 2001.

Bos, W. van den, *De varkensvleesindustrie in Nederland, de USA en Polen: een concurrentieanalyse*. Samenvatting colloquium Agr.Bedr.Economie - LUW, november 1999.

FAO. FAOSTAT: <http://www.fao.org>

Gaasbeek, A.F. van et al., *Concurrentiemonitor. Het instrument om de concurrentiekracht van sectoren periodiek te kunnen meten*. LEI, Den Haag, 1998.

Ivánek, Jan, *Preparing to join the club. Czech pork sector looks ahead to accession to the European Union*. In: Pig International 31 (10) nov. 2001 p. 31-32.

N.N., *Agroclusters in beweging. Ontwikkelingen in Centraal-Europa en kansen voor de Nederlandse agribusines*. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij; Directie Industrie en Handel, Den Haag, 2001.

Rommens, J.C.M., et al. 'Mogelijkheden voor het vestigen van een agrarisch bedrijf in Polen'. In: *Naslagwerk Mini-symposium 'Ondernemen is zoeken naar ruimte voor morgen'*. Februari 1998.